

ILUSTRACIJA - Portret autora Johna L. Esposito i naslovnica knjige: *The Future of Islam*.

ILLUSTRATION - Portrait by John L. Esposito and book cover: *The Future of Islam*.

Dr. Ahmed Kulanić trenutno radi kao naučni saradnik i koordinator za nauku, istraživanje i obrazovanje u Institutu za bošnjačke studije - BZK Preporod, izvršni je urednik Bosanskih studija - časopisa za istraživanje bosanske misli i kulture. Diplomirao je teologiju na Fakultetu islamskih nauka Univerziteta u Sarajevu, magistrirao na polju političkih znanosti - Odjel za društvene i političke nauke na Internacionalnom univerzitetu u Sarajevu IUS te doktorirao iz oblasti društvenih i političkih znanosti na IUS-u o temi: *Religija, ideološke orijentacije i stranačke preferencije Bošnjaka*. Radio je kao asistent (2008-2014.), viši asistent (2014-2019) i stručni saradnik (2019.) na Odsjeku za društvene i političke nauke (IUS). U periodu 2011-2014. radio je kao pomoćnik urednika te kao izvršni urednik (2014-2016.) *Epiphany - Journal of Transdisciplinary Studies*. Dosada je objavio preko 20 naučnih i stručnih radova iz područja islama, političkih nauka i sociologije a koautor je i urednik tri knjige: *Bosna i Hercegovina: pravo, društvo i politika*, *Bosna i Hercegovina i Berlinski proces i Percepcije prema vjerski orijentiranim nevladinim organizacijama, studija slučaja: Bosna i Hercegovina*. Učestvovao je na nekoliko istraživačkih projekata u zemlji i svijetu, te bio voditelj projekta „Stavovi, motivi i percepcije kocke i kladenja u Bosni i Hercegovini“ pod pokroviteljstvom Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini. E-mail: ahmedkula@yahoo.com

Dr. Ahmed Kulanić is presently employed as an academic associate and coordinator of science, research and education at the Institute of Bosniak Studies - BZK Preporod. He is also the executive editor of *Bosnian Studies - Journal* for the research of Bosnian thought and culture. He graduated in theology from the Faculty of Islamic Studies of University of Sarajevo, obtained his master's degree in the area of political studies - Department of Social and Political Studies at the International University of Sarajevo - IUS, and gained his Ph.D. in the area of social and political studies at IUS on the topic: *Religion, ideological orientations and party preferences among Bosniaks*. He worked as a teaching assistant (2008-2014), senior teaching assistant (2014-2019) and professional associate (2019) at the Department of Social and Political Studies (IUS). In the period 2011-2014 he served as assistant editor, then as executive editor (2014-2016) of *Epiphany - Journal of Transdisciplinary Studies*. So far, he has published over 20 academic and professional papers in the area of Islam, political studies and sociology, and is the co-author and editor of three books: *Bosna i Hercegovina: pravo, društvo i politika* (*Bosnia and Herzegovina: Law, Society and Politics*), *Bosna i Hercegovina i Berlinski proces* (*Bosnia and Herzegovina and the Berlin Process*) and *Percepcije prema vjerski orijentiranim nevladinim organizacijama, studija slučaja: Bosna i Hercegovina* (*Perceptions of Religion-oriented Nongovernmental Organizations, Case Study: Bosnia and Herzegovina*). He has participated in several research projects in his country and internationally, and was the leader of the project "Attitudes, motives and perceptions of gambling and betting in Bosnia and Herzegovina" sponsored by the Islamic Community of Bosnia and Herzegovina. E-Mail: ahmedkula@yahoo.com

REFORMA, A NIKAKO REVOLUCIJA

John L. Esposito, *The Future of Islam*, Oxford University Press, New York, 2010.,
xiv + 234, ISBN 978-0-19-516521-0

Slojevitost i višestrukost prakticiranog islama tokom njegove povijesti, a posebno u posljednjim stoljećima u savremenom svijetu, više je nego očigledna. Kompleksnost muslimanskog povijesno-političkog razvoja, izazovi i razumijevanja islama kao žive religije te potraga za sistemom upravljanja predstavljaju okosnicu i osnovu Espositove potrage za modelom uređenja odnosa muslimana i Zapada u djelu *The Future of Islam - Budućnost islama*, koju je prije nešto više od deset godina objavio Oxford University Press.

Djelo *Budućnost islama*, prema autoru, nastalo je iz pobude i pokušaja ponovne izgradnje odnosa Zapada s muslimanskim svijetom, posebno u svjetlu politike tadašnjeg američkog predsjednika Baracka Obame i njegove politike za „novim putem naprijed“ (str. 6) nakon njegovog „historijskog govora“ u Kairu - kako su to prenijeli zapadni mediji. Djelo je koncizno i unutar svoja četiri osnovna poglavlja nastoji odgovoriti na nekoliko ključnih pitanja: Kakva je budućnost islama - reformacijska ili revolucijska? Da li su islam i modernost kompatibilni? Koliko je rasprostranjen islamski fundamentalizam i da li je on prijetnja muslimanskim društvima i Zapadu? Kompatibilnosti islama i modernih pojmova poput demokracije, vladavine prava, jednakosti spolova i ljudskih prava. Te, u konačnici, pitanje građanske lojalnosti muslimana američkim i evropskim državama (str. 6).

Esposito svoje djelo započinje poglavljem „Mnoga lica islama i muslimana“ u kojem nastoji obavijestiti čitaoca o osnovnim karakteristikama islama i muslimana. Govori o muslimanskoj kulturno-povijesnoj raznolikosti, odnosu sunnija i šiija, odlikama islama na Zapadu te odnosa islama sa Zapadom, posebno nakon terorističkih napada u Americi, Engleskoj, Španiji i Škotskoj,

demistificirajući Huntingtonovu tezu o sukobu civilizacija i nepomirljivim razlikama. U tom nastojanju, Esposito zagovara tezu o potrebi fokusiranja na stavove tihe većine muslimana i njihove poglede na širok spektar savremenih tema i pitanja za čije stavove uporište nalazi istraživanjima Gallup i Pew centara.

Potruga za identitetom jedno je od ključnih pitanja s kojima se muslimani na Zapadu susreću. Mogli bismo ustvrditi da je to jedan od ključnih rascjepa i izazova koji je nametnut muslimanima Zapada - lažna dilema koja se ogleda u kreiranju konstrukta bivanja „muslimana na Zapadu“ ili „zapadnog muslimana“, tj. pitanje zadržavanja identiteta u procesima integracije ili asimilacije, odnosno sposobnost i mogućnosti političkog pluralizma Zapada (str. 23). Drugo, u kontekstu Evrope možda i značajnije, jeste provođenje antimigrantske politike te prenašavanje urušavanja evropskog kulturno-religijskog okvira i koncepta evropskih vrijednosti u medijima (str. 26), koji su uveliko doprinijeli širenju antiislamskih i antimuslimanskih sentimenata, te pojavi i nezaustavljivom širenju islamofobije na evropskom tlu. Rješenje ili pravac/put kojim Zapad treba krenuti autor vidi u identificiranju ključnih segmenata ili odgovora na pitanje „šta muslimani zapravo žele?“ nudeći upravo polaznu osnovu u ključnim nalazima Gallup i Pew centara o stavovima većine muslimana na Zapadu koja se ogleda u unapređenju ekonomskih uvjeta, mogućnostima zapošljavanja, poboljšanja životnog standarda, jačanju vladavine prava i demokratskih načela, te eliminaciji društvenih tenzija (str. 55) - zapravo aludirajući da se muslimani (na Zapadu) i njihovo viđenje društveno-ekonomskog uređenja ne razlikuje umnogome od njihovih sugrađana.

Drugo poglavlje „Bog u politici“ pruža uvid u povijesni kontekst uloge religije u politici i društvu te nastanak i pojavu onoga što se označava „političkim islamom“ danas. Nastojeći prikazati svu raznolikost političke scene i misli u muslimanskim državama, Esposito identificira i navodi prisutnost kako potpuno demokratskih tako i ekstremnih političkih ideologija i stranaka u njima. Pojava fundamentalnih pokreta i tumačenja nije nešto novo, zapravo oni predstavljaju odgovor određenih politika na izazove s kojima se susreću savremena društva i na Istoku i na Zapadu. U tom kontekstu Esposito navodi i primjer američkog predsjednika Ronalda Regana, koji u cilju oporavka propale američke vanjske politike sedamdesetih godina, upravo poseže za oživljavanjem i vraćanjem principima i vrijednostima osnivača američkih država, tj. vraćanju njenim fundamentima (str. 60). Religijsko buđenje nije u svojoj osnovi isključivo vjersko, naprotiv ono predstavlja odgovor na ekonomski, politički i društveni sunovrat i, u konačnici, gubitak identiteta, ali i osnovu za potragu i odgovore na njih kroz romantičarsku povijest i povratak na „idealna“ vremena pojave i nastanka država i civilizacija i na Zapadu i među muslimanima.

Osnovna premisa jačanja fundamentalnih pokreta unutar muslimanskih država ogleda se u njihovoj pojavi kao odgovoru na američku vanjsku politiku prema tim državama u proteklom stoljeću, politiku koja je usmjerena na proces jačanja autoritarnih režima u muslimanskim državama. Muslimanske ekstremističke grupe, od sredine sedamdesetih do početka devedesetih godina dvadesetog stoljeća, pretežno su svoje djelovanje usmjeravale unutar vlastitih država, dok sredinom devedesetih počinje „izvoz“ (str. 77) i njihovo globalno djelovanje, a što će kulminirati napadom 11. septembra 2001. godine. Politika konflikta, koja se posebno ogleda u odnosima Amerike i muslimanskog svijeta nakon 11. septembra, ne nudi (adekvatna) rješenja na savremene izazove, naprotiv ona produbljuje jaz među njima. Prevazilaženje tog jaza ogleda se u osnaživanju reformskih procesa među muslimanima,

i na religijskom i na političkom planu, s ciljem marginaliziranja i ograničavanja utjecaja religijskih ekstremističkih i terorističkih grupa i njihovih vođa. U tom smislu, ohrabrivanje i javno zagovaranje zajedničkog suživota od strane većine muslimana i njihovih vjerskih vođa i intelektualaca predstavlja izlaz iz navedenog sunovrata.

Islam je zasigurno postao dominantna snaga muslimanske politike. Stoga se osnovni zadatak ogleda u iznalaženju i implementaciji doktrinar-nih i obrazovnih reformi koje će efikasnije odgovoriti savremenim izazovima globalizacije dvadeset i prvog stoljeća te se, u saradnji s ostalim religijskim tradicijama, posvetiti inkluzivnom, a ne ekskluzivnom poimanju teologija (str. 87).

Ključno za budućnost islama i muslimana, kao i borbu protiv terorizma u dvadeset i prvom stoljeću, jeste pitanje islamske refrome, navodi Esposito, na početku trećeg poglavlja „Islam treba reformaciju“. Pitanja da li je se islam u stanju reformirati te da li postoje islamski reformatori, za Esposita su besmislena i apsurdna (str. 88-89), zapravo ključna pitanja su u kojoj mjeri i koji vid reformi su potrebni i neophodni. U tom smislu ovo poglavlje donosi poglede i razmišljanja mislilaca poput Tarika Ramadana, Amra Khalida, šejha Alija Goma'a, Mustafe Cerića, Yusufa al-Qaradawija, Nurcholisha Madjida, Timothyja Wintera, Farhata Hashemija, Amine Wadud, Hebaba Raoufa i Abdullaha Gymnastiara, koji za Esposita predstavljaju okosnicu muslimanskih reformatora danas. Dok navedeni autori propituju i bave se ulogom islama u savremenom svijetu, njihov ključni zadatak ostaje „povezivanje i spajanje ponuđenih reformi i uvriježenih islamskih vjerovanja i tradicija“ (str. 94). Potencijalna snaga ali i želja za vjersku, političku pa i društvenu reformu nalazi se među muslimanskom većinom (umjerenim) (str. 139-140), dok muslimani na Zapadu u osnovi predstavljaju izvor i putokaz za naširoko željene reforme. Praksa demoniziranja i diskriminacije muslimana potkopava razvoj multireligijskog društvenog mozaika na Zapadu (str. 141), sinergija u konfrontaciji ekstremističkim ideologijama i

pokretima predstavlja jednu od osnovnih zadaća i Zapada, i muslimana.

Četvrtim poglavljem Esposito analizira i kontekstualizira odnos američke vanjske politike prema muslimanskom svijetu, posebno u svjetlu pojačane islamofobije i uloge medija, upuštajući se u potragu za „izgubljenom vezom“ između Amerike i muslimanskog svijeta tokom mandata George Busha. U tom smislu, autor poseban akcenat stavlja na ulogu i značaj međureligijskog dijaloga i međureligijskih inicijativa poput „Poruke iz Ammana“ (str. 186-187) i „Zajedničke riječi“ - koje smatra „novim poglavljem u dugoj povijesti“ (str. 189). Zaključujući poglavlje, Esposito poziva na vraćanje povjerenja među učesnicima, većoj toleranciji ali i dubljoj analizi onoga što zapravo zagovara većina muslimana, a ne radikalne grupe, koje su okupirale javni prostor i mnijenje, te završava riječima predsjednika Obame da „Amerika i islam nisu isključivi i ne trebaju biti takmaci.“ (str. 194).

Nekoliko je ključnih segmenata koje djelo *Budućnost islama* donosi i postavlja kao izazove u pogledu odnosa muslimana i Zapada. Prije svega kreiranje i uspostavljanje „izgubljene veze“ uvođenjem u javni diskurs koncepta zajedničkog judeo-kršćansko-islamskog naslijeđa, jer sve tri religije imaju zajedničku povijest (str. 198). Drugo, islam ne predstavlja problem u odnosima Zapada i muslimana te razvoju dugoročne stabilnosti, već su to zapravo autoritarni režimi i nedostatak (političkog) pluralizma unutar njih. Muslimani danas nalaze se na međašu svoje povijesti te ohrabrivanje i fokusiranje na glasove modernih muslimanskih reformatora treba biti primarni fokus zapadne politike kako bi zajednički radili na artikuliranju „progresivnog i konstruktivnog islamskog okvira“ koji će biti u stanju nositi se s modernizacijom, razvojem, demokratizacijom i pluralizmom. Budućnost svjetske civilizacije i naše uloge ogleđa se u iznalaženju načina i rješenja da zajednički radimo na uspostavi vladavine prava, slobode religija, govora i okupljanja zarad sveukupnog ekonomskog i obrazovnog napretka.

Čitanje djela *Budućnost islama* s vremenske distance od jednog desetljeća daje mi za pravo da se u nekoliko riječi osvrnem na njegov značaj. Sve dileme, izazove i probleme koje Esposito u *Budućnosti islama* identificira i iznosi u pogledu muslimanskog svijeta i danas su više nego prisutne. Nade koje su muslimani polagali u Baracku Obamu na početku njegovog osmogodišnjeg mandata su se raspršile i gotovo iščezle pred njegov kraj, a posebno iskomplicirale tokom mandata njegova nasljednika. Proces demokratizacije i revolucionarnog pokušaja smjene autoritarnih režima u muslimanskom svijetu doživio je svoj fijasko, potvrđujući zapravo osnovnu tezu *Budućnosti islama* - da muslimani trebaju reformaciju, a ne revoluciju. I danas, nakon desetak godina od nastanka djela *Budućnost islama*, muslimani su čini mi se više u potrazi i potrebi za svojim „Martinom Lutherom“ nego što su to bili početkom dvadeset i prvog stoljeća. U pogledu Zapada, teško je očekivati drukčiji pristup i promišljanja, pogotovo zbog slike muslimana koja je uveliko iskonstruirana ekstremnom muslimanskom manjinom i jačanjem populističkih i desničarskih pokreta na Zapadu čija je osnovna ideologija usmjerena na muslimane i antiimigrantsku politiku. Glasovi većine muslimana i dalje ostaju nedovoljno glasni u zapadnom svijetu koji je u potrazi za novim „drugim i drukčijim“ - kako u Evropi tako i Americi. Bojim se da se nade, koje se polažu u novoizabranog američkog predsjednika, ponovo ne rasprše.

I na kraju, Espositovo pozitivno viđenje bosanskih muslimana i Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini u kontekstu uređenje odnosa države i religije, suživota, tolerancije i pluralizma ono je što plijeni posebnu pažnju ovog, nažalost, neprevedenog djela.